

Vanha väitös loitsuista uudessa asussa

GABRIEL MAXENIUS *De effectibus fascino naturalibus*. Näköispainos. Kuopio 1985. 33 s.

Ylioppilas Gabriel Maxenius julkaisi Turun akatemiassa vuonna 1733 latinankielisen väitöskirjan aiheesta »De effectibus fascino naturalibus» eli »Runoloitsujen vaikutuksesta». Vuonna 1985 vietetyn Kalevalan juhluvuoden kunniaksi Kuopion yliopistossa otettiin tästä väitöskirjasta suomennoksella varustettu näköispainos. Sen esipuheessa Osmo Hänninen perustelee väitöskirjan »uudelleen julkaisemista» sillä, että se on merkkipaaluja Kalevalan syntyyn johtaneen polun varrella. Väitöskirjan kreikankielisen jakson on tulkinut Holger Thesleff; varsinaisen latinankielisen väitöskirjan omistuskirjoituksineen on tiivistäen kääntänyt Nils-G. Hublin.

Gabriel Maxenius oli helsinkiläinen ylioppilas, joka vuodesta 1730 toimi Kuopion kirkkoherran Henrik Argillanderin pojan Abrahamin kotiopettajana. Hän julkaisi väitöskirjassaan viisi pitkää loitsua, joka oli laajin siihen mennessä painettu kansanrunouden näyte. Kielen perusteella loitsut on päätelty kerätyiksi Savon seudulta. Niinpä voidaankin ajatella, että Maxenius oleskellessaan Argillanderin perheessä vuosina 1730–32 pani muistiin loitsuja Kuopion pappilan lähellä.

Maxeniuksen väitöskirja alkaa tavanmukaisella kansilehdellä ja omistuskirjoitusten sarjalla, jossa vilisee ajan merkkihenkilöitä mitä moninaisimpine kunnianimisineen. Näitä seuraa noin sivun mittainen kreikankielinen jakso. Varsinainen tutkimus käsittää johdantoluvun sekä kahdeksan muuta lukua loitsuesimerkkeineen, yhteensä 28 sivua.

Väitöskirjan latinankielisen osuuden kääntäminen on ollut epäkiitollista työtä. 1700-luvun oppineen ihmisen ajatuksenjuoksua ei välttämättä ole helppo seurata, varsinkin kun aihe loitsuesi-

Kirjallisuutta

merkkeineen tuntuu nykyihmisestä vieraalta. Monimutkaiseksi asian tekee vielä varsin koukeroinen latina, joka poikkeaa klassisista säännöistä. Painoasuakaan ei ole enää kaikkein selvimpiä: kirjaimet ovat osin kuluneita ja tuhruisia. Niinpä uuden laitoksen ainoaksi ansioksi onkin luettava se, että käännökseen on yleensä ryhdytty ja Maxeniuksen väitöskirjasta on samalla otettu näköispainos. Käännöksen suomen kieli on kuitenkin kauttaaltaan saanut niin runsaasti vaikutteita latinasta, mm. sen sanajärjestyksestä, että kutsuisinkin sitä fennolatinaksi. Esimerkkejä: » — — ruokkivat voimaa toinen toisellensa — — » (I §, suomennos s. 15); »Tilaisuus näihin tutustumiseen on niitä osaavien parissa — — » (I §, suom. s. 16); »Jos kotkan aivot pulverisoidaan — — » (VI §, suom. s. 24), »Kuta inhottavampia ensimmäisen luokan ovat toiseen luokkaan kuuluvia, sitä lempeämmiltä nämä tuntuvat toiseen (luokkaan) verrattuina, mitä tulee käyttötapaan ja vaikutuksen laatuun» (VII §, suom. s. 25).

Koko käänнос on valitettavan huolimaton. Niinpä sen luotettavuus on kärsinyt. Siellä missä taito on loppunut, on alettu »tiivistäen kääntää» ja mielikuviutus on saanut jatkaa taidon puuttuessa. Sana-sieltä-sana-täältä-periaatteella on vaikea päästä (lukijankaan kannalta) selkeään lopputulokseen: ajatus joutuu ristiriitaan muun tekstin kanssa ja saattaa kääntyä päinvastaiseksi tekstiin verrattuna. Esimerkkejä: » — — unde etiam homo a Philosophis vocari suevit naturae finis — — » (Max. V § s. 16), joka on selittäen käännetty: » — — ja esiintuodaan myös 'homo Philosophus' -filosofoiva, ajatteleva ihminen» (V § suom. s. 24). (Sananmukaisesti: » — — jonka tähden myös ihmistä on totuttu filosofien toimesta kutsumaan luonnon päämääräksi.») » — — comedentes statim se capiant per capillos neque se demittent» (Max. VI § s. 19), suomentajan mukaan: » — — se nousee välittömästi seoksen syöneen henkilön hiuksiin eikä hän me-

netä niitä» (VI § suom. s. 24–25). (Tulisi kuulua: » — — sitä [= seosta] syöneet tarraavat heti hiuksiinsa eivätkä päästä otettaan irti.»)

Suomennoksesta tapaa samoja, usein toistuvia virhetyyppejä. Raskauttavin on subjektin ja objektin sekaantuminen keskenään (esim. edellä 1. virke); tekstin mukainen asiasisältö muuttuu. Myöskään sanojen sukuja ja sijamuotoja suomentaja ei näytä kovin hyvin hallitsevan; niinpä attribuutit on usein yhdistetty väärin pääsanoihin ja relatiivipronominit viittaavat väärin korrelaatteihin. Esimerkki: » — — PRAEPOSITO & PASTORI Ecclesiae quae Deo in Lundo & Brunckala colligitur — — », joka on käännetty: » — — ROVASTILLE & Kirkon PASTORILLE, joka omistautui Jumalalle Lundissa ja Brunckalassa — — » (suom. s. 9). Feminiinisukuinen relatiivipronomini *quae* ei voi viitata maskuliinisukuisiin *praepositus* ja *pastor*-sanoihin kuten suomentaja on ymmärtänyt, vaan se viittaa feminiinisukuiseen *ecclesia*-sanaan. Suomennoksen tulisi siis kuulua: » — — sen kirkon (tai seurakunnan) rovastille ja kirkkoherralle, joka koottiin Lundissa ja Brunckalassa — — .» Myös sanaston hallinta on epävarmaa. Suomentaja kääntää esim. *regius* ja *ordinarius* -sanat 'sääntöjen ja järjestyksen mukainen', vaikka pitäisi olla 'kuninkaallinen' ja 'vakainainen'.

Latinankielinen lause on toisinaan kuin labyrintti, joka ratkaistavissa vain jos siitä ensin etsitään huolellisesti lauseen pääjäsenet. Jos niin ei tehdä, voi Hannibalista tulla yllättäen roomalaisten lopullinen voittaja eikä lopullisesti voitettava kuten pitäisi olla. Tämänkaltaisena Maxeniuksen väitöskirjan käännoistä tuskin kukaan, asiasta kiinnostunutkaan, jaksaa lukea alkulehtiä pitemmälle. Tarvittaisiin uusi, tekstiä noudattava, suomen kielellä kirjoitettu kokonaiskäännös, mikäli todella haluttaisiin päästä siihen tavoitteeseen, jonka Osmo Hänninen antaa näköispainoksen esipuheessa.

MERJA OJALAMMI